

Od ajngemahtesa do kuglofa i ajerlikera

Zbog svojega zemljopisnog položaja i osobitih povijesnih i političkih okolnosti Hrvatska je bila izložena različitim jezičnim i kulturnim utjecajima. Posljedica jezičnih dodira hrvatskoga i drugih jezika posuđenice su u hrvatskim govorima, koje poput jezičnih spomenika svjedoče o zajedničkoj povijesti.

Nit vodilja naše kratke gastronomadske šetnje kroz hrvatske govore bit će germanizmi povezani s hranom, koji će nam pokazati koja smo sve jela, pića, tehnike njihove pripreme i posuđe preuzeli od govornika njemačkoga jezika s kojima nas povezuju stoljeća zajedničke povijesti.

.....
 Jeste li znali da je i riječ *krumpir* germanizam?

Krumpir (<njem. dij. *Grundbirn*, *Grundpirn*) tijekom 16. st. u njemačke zemlje dospjeva preko Engleske i Španjolske. U hrvatske su ga krajeve donijeli za Sedmogodišnjega rata (1760. – 1767.) vojnici s južnonjemačkoga govornog područja iz Češke.

.....

Austrijske i hrvatske zemlje dijele stoljetnu zajedničku povijest u kojoj su između njih postojale intenzivne političke, gospodarske, vojne i kulturne veze. O njima svjedoče i brojne posuđenice prisutne ponajprije u kajkavskim i slavonskim govorima. Kako su u hrvatske govore posuđenice preuzimane iz austrijskih govora, preciznije bi bilo govoriti o austrijacizmima nego o germanizmima u hrvatskome jeziku.

Već se od kraja 12. st. može govoriti o kontinuiranome naseljavanju doseljenika s njemačkoga govornog područja u hrvatske krajeve. Obrtnici i trgovci s njemačkoga govornog područja – takozvani *hospites* – naseljavali su se na kraljev poziv (dakle kao njegovi gosti) i dobivali brojne povlastice kako bi sudjelovali u osnivanju hrvatskih gradova.

O brojnosti govornika njemačkoga jezika u gradovima sjeverozapadne Hrvatske govori podatak da se u Zagrebu tijekom 14. i 15. st. gradski sudac svake godine bira iz jedne od četiriju najbrojnijih etničkih skupina u gradu: hrvatske, mađarske, njemačke i talijanske. Nakon 1527. godine, tj. izborom Ferdinanda I. Habsburškoga za hrvatskoga kralja, političke i kulturne veze dodatno su ojačale.

Kad je tijekom 16. st. kao bedem za obranu kršćanstva osnovana Vojna krajina, njemački je u njoj bio zapovjedni jezik, pa su se za djecu krajišnika osnivale škole na njemačkome jeziku ustrojene prema austrijskome sustavu. Godine 1848. gotovo je svako selo imalo vlastitu školu u kojoj se nastava održavala prema austrijskome programu.

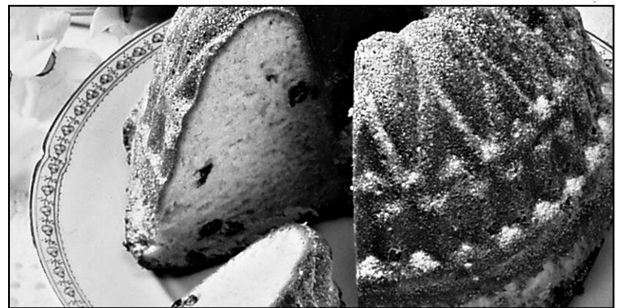
Nakon oslobođenja od Turaka dolazi do tzv. terezijanske i jozefinske kolonizacije, tj. do planskoga naseljavanja obrtnika i poljoprivrednika iz Falačke, Lotrije, Švapske, Češke, Moravske i Austrije u opustošene Slavoniju, Srijem, Banat i Bačku. Ti su *dunavski Švabe* sa sobom donijeli spoznaje o modernoj poljoprivrednoj proizvodnji,



obrotničku tradiciju, kulturu, jezik i – ne manje važno – prehrambenu kulturu koja se ispreplela s onom domaćom, pa je danas doživljavamo kao svoju.

Pogled na kulturni i društveni život grada Zagreba daje nam sliku intenziteta i važnosti austrijskoga utjecaja. U Zagrebu su se, naime, od 1749. do 1860. davale kazališne predstave isključivo na njemačkome jeziku. Prve hrvatske novine, koje izlaze 1789., *Der kroatische Korrespondent*, bile su – kao što je vidljivo i iz imena – pisane njemačkim jezikom. Mnoge zagrebačke gostionice i hoteli nosili su njemačka imena – *Zum Kaiserwirt*, *Zur goldenen Krone*, *Zum Mohren*, *Zum weißen Ochsen* – a u njima su se posluživali isti specijaliteti kao u Beču i drugim gradovima Monarhije. Tako i danas mnogi stari Zagrepčani nedjeljni ručak započinju *ajngemahtesom*, a završavaju ga uživajući u *kavi* i *kuglofu* uz koji dame pijuckaju *ajerkonjak*.

Iako je osobito nakon Drugoga svjetskog rata njemački potisnut u sferu privatnosti, brojni germanizmi, osobito oni povezani s gastronomijom, i dalje žive u organskim govorima. Tako su se *štrukli* (< austr. *Struckel*), *paradajzsos* (< austr. *Paradeissoße*), *šmarn* (< austr. *Schmarren*), *šnicli* (< njem. *Schnitzel*), *senf* (< njem. *Senf*), različite vrste *šnita* (< austr. *Schnitte*) i *štangica* (< austr. *Stangerl*), koji su nekada živjeli na stranicama kuharica naših prabaka i baka, preselili na mrežne stranice specijalizirane za donošenje recepata. Mnoga jela i njihova imena prešla su dalek put da bi dospjela do nas: *palacinke* su krenule iz rumunjskoga (< rum. *palacinta*), preko mađarskoga (mađ. *palascinta*) i na kraju u hrvatski ušle iz austrijskoga njemačkoga (< austr. *Palatschinken*).





Sve je te gastronomske divote nemoguće napraviti a da se tijesto nakon kuhanja ne *opšreka* (< austr. *abschrecken*), da se meso prvo ne *isfašira* (< austr. *fäschieren*), a potom dobro ne *prodinsta* (< njem. *dünsten*), da se but ne *našpika* (< njem. *spicken*), *paradajzi* (< austr. *Paradeiser*) za *sos* (< njem. *Soße*) dobro ne *propasiraju* (< njem. *passieren*), a torta bogato ne *nafila* (< njem. *füllen*). Svaka ozbiljnija domaćica svoju će odjeću zaštititi

fertunom (< austr. *Fürtuch*) ili *širciom* (< austr. *Schürtzel*), a svoje *protvane* (< austr. *Bratpfanne*), *rajngle* (< austr. *Reine*), *bešteck* (< njem. *Besteck*), *šparhet* (< njem. *Sparherd*) i *rol* (< njem. *(Back)röhre*) držati bespriječno čistima.

Već smo spomenuli da su u suvremenome standardnom hrvatskom jeziku germanizmi rijetki. Mnogi govornici hrvatskoga jezika i ne znaju da su riječi *celer* (< njem. *Zeller*), *bren* (< austr. *Kren*) ili *špinat* (< njem. *Spinat*) preuzete iz njemačkoga jezika.



Iako je sa stajališta standardnoga jezika pravilno *knedle* zamijeniti *okruglicama*, *paradajz-sos umakom od rajčica*, a *šmarn drobljencem*, germanizmi koji su dijelom organskih govora za govornike često imaju emocionalnu, pomalo nostalgичnu notu: ne podsjeća li *šmarn* na toplinu bakine kuhinje, miris vanilije i okus bakina pekmeza od marelica?